

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Управление образования администрации Каа-Хемского района

МБОУ СОШ с. Бурен-Хем

СОГЛАСОВАНО

ЗУВР Ооржак

/Ооржак О.Б./

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Бичекей А.А.

Приказ № 2/3

от « 31 » августа 2024 года

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»

для обучающихся 3 «Б» класса

Составила: учитель начальных классов

Багай-оол С.А.

Бурен-Хем 2024

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

3-кү класстың тыва дыл программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарына дүүштүр Александра Касхоевна Ойдан-оол, Эртине Деспижековна Ондар, Наталья Чоодуевна Дамбаны-биле тургускан.

Өөредиглиг план Э.Д.Ондарның «Методиктиг сүмелериниң» дузазы-биле ажыглаттынмышаан, уругларның шингээдип алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын тыва дыл программазының негелделеринге дүүштүр эге класс башкыларына А.А.Алдын-оолдуң «Диктантаылар болгаш эдertiглер чыындызы»- биле хынаарын сүмелеп турар. Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң национал девискээр кезээ 3-ку класс өөреникчилериниң ниити сайзыралынче, оларның билииниң практиктиг болурунче угланмышаан, программаны тургузарда эртемнииниң, дес-дараалашкаанын, көргүзүлгүнүн болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларның назы-харын барымдаалап тургаш тургускан.

3-кү класска Ш.Ч.Сат, Н.Ч.Дамба, Н.М.Ондарның «Тыва дыл» номун Тыва Республиканың ниити болгаш профессионал өөредилге яамызы бадылап, 2013 чылда парладып үндүрген.

ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИНГ КҮРҮНЕ СТАНДАРТЫНДА НИИТИ ЧҮҮЛДЕРИ :

Тыва республиканың ниити өөредилгениң национал-девискээр кезээ эге школаның өөреникчилериниң ниити сайзыралынче, оларның билииниң практиктиг болурунче угланган.

Кол сорулгалары:

- өөреникчилерниң чогаадыкчы болгаш интеллектуалдыг шаан, бар курлавырын, сундузун, сонуургалын даштыкы хүрээлелге, улусчу культурага, төрөөн дылынга, улусу педагогикага даянып тургаш сайзырадыр;
- ал бодунга, өг-бүлезинге, төрелдеринге, чонунга, социал хүрээлелге, кижилер төрелгетенге, бүдүн делегейге хүндүткел болгаш олар дээш харысалга өөреникчинин сагыш-сеткилин өмүнээзинден, ооң мээ-медерелинден, сагылга-чурумундан илерээр кылдыр кижизидер;
- билигниң, шингээлдин болгаш дуржулганын, ол ышкаш өөредилгениң янзы-бүрү хевирлериниң системазын уругларның этнопсихологтуг онзагайларын болгаш назы-харын барымдаалап чедирер;
- уругларның айыыл чок чоруун хандыраар, мага-бодунуң болгаш психиктиг кадыкшылын улусчу дидактика аргалары-биле камгалаар, быжыктыраар;
- уругнуң бот тускайлаң онзагайларын кадагалаар болгаш аңаа деткимчени көргүзер.

•

3-кү класска тыва дылды өөредириниң кол сорулгалары:

- Уругларны медреселдиги-биле шын номчуур, бижиир болгаш шын чугааланыр кылдыр ооредир;
- Оларга төрөөн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни бээр;
- Уругларны ном ажыглаарына чанчыктыраар болгаш оларнын дылга сонуургалын, номчулгаже болгаш билиглерже чуткулун хайныктыраар;
- Номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарына ундезилээш, өөреникчилерни материалистиг узел-бодал-биле чепсеглээр;
- Уругларны мораль болгаш этика талазы-биле кижизидер;
- ооренип турар чуулдерни сайгарып, болуктеп деннеп, туннеп билиринге, оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарына өөреникчилерни чанчыктыраар

Эге ниити өөрөдигени чедишкенингиң шигээткен өөреникчилер (эге школаның белеткелинге негелделерни долу күүседип турар) кол ниити өөрөдиге чадазынче шилчиир.

НИИТИ БИЛИГЛЕР, АРГА-МЕРГЕЖИЛ БОЛГАШ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ АРГАЛАРЫ

Национал-девискээр кезээниң эртемнер аайы-биле утка-шынарын эге школага шигээткениниң соонда, өөреникчилер боттарының ниити билиин, арга-мергежилин, өөрөдигениң ажил-чорудулгазының аргаларын делгемчидип алыр..

Ханы билиг алырының ажил-чорудулгазы.

Даштыкы хүрээлелде тодаргай бир чүүлдүң ажил-чорудулгазының хайгааралы: бир чүүл-биле болуп турар болушкуннун өскерилгезин тывары, хайгааралды аас-биле тайылбырлаары. Хайгаараар, шенелде кылыр сорулга-биле түңнелдерни деңнештирери.

Деңнелге аргазын ажыглап тургаш, деңнештирип турар чүүлдерниң онзагайларын илередири. Эң бөдүүн белен херекселдерлиг, демдектерлиг, графиктиг майыктар-биле ажилдаары, оларның утка-шынарын аас-биле болгаш бижимел хевирге тайылбырлаары.

Чугаа чорудулгазы болгаш медээлер-биле ажил.

Эге школа уругларынга чедингир бижиттинген өөрөдиге, уран-чечен, эртем-делгереңгей сөзүглелдер-биле ажил. Номчулга (медээни чогуур аян, пауза, ударение-биле илередири); сөзүглелдерниң темазын болгаш кол утказын аас болгаш бижимел хевирге илередири. Монологтуг чугааны тургузары (сүмелээн темага, салган айтырыгга); диалогка (чугаага) киржири.

«Болгаш, азы...», «бир эвес..., ол...», «чүгле ол эвес, а...» дээн чижектиг бөдүүн ужур-уткалыг чугааларны ажыглаары.

Словарьларда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, оларны дилеп, шыгжап чаңчыгары. Компьютерге ажилдап өөренири. Материалды таблица дузазы-биле көргүзери.

Ажил-чорудулганы организаастаары.

Тускай айтышкын, үлегер болгаш бөдүүн алгоритм езугаар күүселде кылыры. Өөрөдиге мергежилгелерин (бодалгаларын) чыскаап чурумчудары (Мону канчаар кылырыл?). Ажил-чорудулганың хыналдазының болгаш демдээниң аргаларын илередири (Бо чүүл шын кылдынган бе?). Берге чүүлдерниң чылдагаанын илередири (канчангаш? чүге?). Берге чүүлдерни баш удур илередип алыры (кандыг бергедээшкinner туруп болурул?). Ажилда частырыгларны илередири болгаш оларны эдери (Частырыглар бар ирги бе?).

Демнежилге ажылы: эрткен темага хамаарыштыр билиглерин аразында айтыржып, арга-сүме катчып, ол ышкаш кылыр ажилды үлежип билири.

АЛБАН ШИҢГЭЭДИР БИЛИГЛЕР

Тыва дыл дугайында билиглер

- Тыва дыл — Тыва Республиканың күрүне дылдарының бирээзи. Тыва Республиканың тугу, сүлдези, *ыдык ыры*.
Фонетика. Графика. Орфография
- Чугаа үннери. Үн болгаш үжүктүң ылгалы. Тыва алфавиттиң үжүктери.
- Кыска, узадыр база өк-биле адаар ажык үннер. Оларны бижикке демдеглээри. Й үннүг ажык үжүктөр.
- Күштүг, кошкак (дүлей болгаш ыткыр), эң кошкак ажык эвес үннер. Ф, ц, щ деп үннер болгаш үжүктөр. Фонетиктиг сайгарылга.
- Слог. Сөстөрни көжүрери.

- Улуг үжүктү хереглээри. Узадыр адаар ажык үннерлиг сөстөрнү шын бижири. өк- биле адаарын демдеглээрде, кадыг демдек бижиир тос сөстүң эге хевирлерин шын бижири (аът, эът, оът, каът, аыш-чем, дүъш, чүък, чөъп, чаъс).
- Сөс эгезинге п-б, т—д, х-к деп үннерниң үжүктөрүн шын бижири. Сөс иштинге катаптаан ажык эвес үннерниң үжүктөрүн шын бижири.
- Артынчыларның (-ла, -ле, -на, -не, -дыр, -дир, -дур, -дур, -тыр, -тир, -тур, -тур ... - даа) шын бижилгези.
- Чүве аттарының сан болгаш падеж кожумактарын шын бижири. Демдек аттарының кожумактарын шын бижири.
- Тып, тик, тек, тырт, теп, тут деп сөстөргө кожумактар немежирге, шын бижири.
- Чаңчыл езугаар бижиир сөстөр. Нарын сөстөр. Дефистеп бижиир нарын сөстөр. Хуу аттарны шын бижири.
- Орус дылдан үлегерлеп алган сөстөрнү шын бижири.

Лексика

- Сөстүң утказын тодарадыры. Синоним болгаш антоним сөстөр. Хөй уткалыг сөстөр.

Тыва чоннун уран чүүлүн, уjurларын, чаңчылдарын болгаш ниити чуртталгазын илередир тускай лексика: төрөл-бөлүк кижигүннериниң; кижиниң мага-бодунун кезектериниң; азырал болгаш черлик дириг амытаннарның, *куштар, үнүштер*, малдарның (шээр, бода, чылгы мал); сүттөн, эъттен, үнүштерден кылган чемнерниң; *тыва идик-хеп аймааның; тыва оюннарның, тыва эдилелдерниң аттары*.

Чугаа кезектери

- Чүве аттарының утказы, харыылаттынар айтырыглары. Хуу чүве аттары.
- Чүве аттарының сан болгаш падежтерге өскерлири.
- Демдек ады. Янзы-бүрү чувелерниң өң-чүзүнүн, амданын, хевирин, хемчээлин илередир удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары.
- Сан ады. Түң болгаш дугаар сан аттары.
- Ат орну. Арынның ат оруннары, оларның падежтерге өскерлири.
- Кылыг сөзү. Кылыг сөзүнүң үш кол үези, дужаал болгаш даар хевирлери. Кылыг сөзүнүң үелерге, арыннарга болгаш саннарга өскерлири. Наречие (ниити таныжылга).
- Эң нептереңгей эдеринчилер, эвилелдер болгаш артынчылар.

Сөстүң тургузуу

- Сөстүң уткалыг кезектери (дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактары). Чаңгыс дазылдыг сөстөр.

Чаа сөстөр тыптырының эң нептереңгей аргалары (кожумактыг, синтаксистиг, хурааңгайлаашкын).

Домак. Интонация. Пунктуация

- Чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарның бөлүктери (медээ, айтырыг, алгы), кыйгырыг домаа (үн аяны-биле).

Домактың чугула (кол сөс, сөглекчи) болгаш ийиги черге кижигүннери (аңгылавайн)

- Чаңгыс аймак кежигүннерлиг бөдүүн домактар. «А, ынчалза-даа, ынчангаш, болгаш» деп эвилелдерни бөдүүн домактарда чаңгыс аймак кежигүннерге ажыглаары.

Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга бижик демдектери. Улуг сек, биче сек, айтырыг, кыйгырыг демдектерин салыры.

Сөзүглел. Харылзаалыг чугаа.

- Аас болгаш бижимел чугаа сайзырадылгазы. Чугаа чорудулгазының хевирлери (дыңнап, чуггалап, номчуп база бижип билири).
- Башкының болгаш эш-өөрүнүн чугаазын дыңнап база медресеп билири. Чугаа агымындан үннерни, слогтарны, сөс каттыжышкыннарын болгаш домактарны аңгылаары.
- Өөредилге болгаш өг-бүлө байдалдарына таарыштыр чугааны тургузуп билири. Хууда хайгааралдарына (көргөн, дынаан чүүлдеринге) үндезилеп, улуг эвес хемчээлдиг сөзүглелдерни тугузары. Харылзаалыг сөзүглелдерниң хевирлери (тоожуушкун, угаап бодаанышкын, чурумал).
- Сөзүглелдин уткаын катап болгаш эдerti (долузу-биле азы кыска) чугаалаары. Аянын номчулга.
-

ЭГЕ ШКОЛАНЫ ДООСКАН ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ НЕГЕЛДЕЛЕР:

- Өөрөнгөн чугаа кезектерин адап билири;
- Сөстүн уткалыг кезектерин (дөстөн аңгыда) аңгылап билири;
- практика кырынга билиглерин ажыглап билири;
- үннер болгаш үжүктөрни, ажык болгаш ажык эвес үннерни;
- кыска, узадыр база өк-биле адаар ажык үннерни. Күштүг база кошкак эжеш болгаш эжеш эвес (дүлөй болгаш ыткыр) ажык эвес үннерни;
- ажык эвес үннерниң дүлөй болгаш ыткырын;
- чүве аттарын, демдек аттарын, кылыг сөстөрүн, сан аттарын (түн болгаш дугаар, арынның ат оруннарын);
- эвилелдер болгаш артынчыларны;
- дазыл, чогаадылга. болгаш өскертилге кожумактары;
- домактын чугула кежигүннерин (кол сөс биле сөглекчиниң), ийиги черге кежигүннерин (аңгылавайн);
- чаңгыс аймак кежигүннерлиг бөдүүн домактарны;
- очулга болгаш тайылбыр словарьларны;
- ийи составтыг бөдүүн домактарның чижектерин;
- уругларга билдингир чогаалдарның аттарын;
- чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарны үн аянын барымдаалап аңгылаарын;
- чүве аттарын тургуузуунун аайы-биле сайгарары (хөйүнүн санының болгаш падеж кожумактарын аңгылаары);
- бөдүүн домактарда кол сөс болгаш сөглекчини, сөс каттыжышкыннарын база чаңгыс аймак кежигүннерни тодарадыры;
- өөрөнгени орфограммалар болгаш пунктуграммалар кирген 75-80 сөстүг сөзүглелди дыңнап тургаш, тода бижири;
- домак эгезинге база хуу аттарга улуг үжүктү бижири;
- сөс иштинге ажык эвес үннерниң үжүктөрүн дакпылап бижири;
- сөс эгезинге **т-д, п-б** бижири;

- чаңчыл езугаар дүлөй т бижиир сөстөрнү;
- **тыр, тир, дыр, дир, ла, ле...**дээн чижектиг арттынчыларны шын бижилгези;
- дефистеп бижиир нарын сөстөрнү ;
- домак сөөлүнгө улуг сек, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин салыры;
- чаңгыс аймак кежигүннерни чартык сек-биле аңгылаары;
- минутада 100 хире сөстүг сөзүглелди шын, тода медреселдиг номчууру⁴
- сөзүглелче айтырыглар салып билири;
- сөзүглелди уткалыг кезектерге чарары база бөдүүн план тургузары;
- план езугаар сөзүглелдин утказын дамчыдары(чугаалаары);
- номчаан чогаалының дугайында чугаалап билири;
- очулга болгаш тайылбыр словарьларны ажыглап билири.

ЭГЕ ШКОЛАНЫ ДООСКАН ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ ТЫВА ДЫЛГА БИЛИИН ХЫНААРЫ

Тыва эге школаны дооскан өөреникчилерниң төрөөн дылынга билиин хынаары-биле март айда түңнел хыналда ажылды (1 кичээл иштинде), а май айда хыналда диктантыны (1 кичээл иштинде) чорудар. Эге класс өөреникчилериниң психологтуг байдалын өөренип көргөш, хыналда ажылдарны неделяның понедельник болгаш четверг хүннеринде чорударын сүмелевейн турар. Хыналда ажылдарны вторник болгаш средада эрттирерин сүмелээр. Өөреникчи бердинген онаалгаларның алдан хуузун кылып каан болза, хыналда ажыл күүсеттинген деп санаттынар.

Грамматика болгаш шын бижилгени шингээди алганын бадыткаары-биле, эге школаның доозукчузу бердинген 10 онаалганы күүседир (өөреникчи алдыдан эвээш эвес онаалганы күүсеткен турары албан).

Диктантыга 75—80 хире сөстүг, эге класс өөреникчилеринге темазы чоок болгаш утка талазы-биле билдингир, харылзаалыг сөзүглелди сүмелээр. Сөзүглелге чугаалаар сорулгазының аайы-биле аңгы-аңгы 2-ден 8 чедир сөс кирген, бөдүүн синтаксистиг тургузуглуг домактар турары күзенчиг. Өөреникчи диктантыга 6-дан хөй частырыгны эрттирер болза, ажылды багай күүсеттинген деп санаар.

ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИҢ ТУРУЖУ:

Ниитизи-биле программа езугаар 3-ку класска 34 шак бердинген. Неделяда 1 шак кордунген.

Бо шактарны улдуннар аайы-биле улелгезин башкы боду тургузуп алыр, кичээлдерге чижеглей хувааны мындыг:

- 1 улдунда – 8 шак
- 2 улдунда – 8шак
- 3 улдунда – 10 шак
- 4 улдунда – 8 шак

3 -КУ КЛАССКА ТЫВА ДЫЛ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ШИНГЭЭТКЕНИНИҢ ПЛАНЫНАТТЫНГАН ТУҢНЭЛДЕРИ

Личностуг (бот хамаарылгалыг)

Билип алыр чуулдери:

- Торээн дылывыс харылзажырынын база мээ –медереливиснин шынарын коргузеринин кол чепсээ;
- Торээн дыл национал культуравыстын кол болуушкуну;
- Сагыш-сеткилди,бодалдарны илередиринге дылдын бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чоптут ажыглап билири.;
- Торээн дылын улаштыр оорениринге сонуургалын оттуары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдын уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- Торээн дылын сайзырадырынга, ону кадагалап арттырадырынга оореникчинин бот киржилгеzi;
- Аас чугаага дылдын уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыраы.

Предметтиг (эртемге хамаарышкан)

Билип алыр чуулдери

- Чаа материалды ханы билип алырынче угланган ажылдарны; номчулга, бижилге, уругларны янзы – буру бот- ажылдары, чугаа сайзырадылгазы.
- уннер болгаш ужуктерни ылгап билири.
- Ажык болгаш ажык эвес уннерни ылгап билири.
- Состерни слогтарга чарары.
- Состу шын кожуруп билири.
- Алфавитте ужуктернин туружун болгаш оон ужур-дузанын билири.
- Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын ылгап болгаш чогаадып билири.
- Домактын чугула кижигуннерин тып болгаш шыйып билири.
- Кым? чуу? кымнар? чулер? кандыг? чулуг? канчап тур? деп айтырыгларны ылгап билири.
- Сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырынын ажылдарын чорудары.
- Домак болгаш харылзаалыг чугааны ылгап билири.
- 40-70 хире состен тургустунган эдертигни бижири.

Билип алган турар ужурлуг чуулдери:

- Торээн дылынын бугу уннерин болгаш ужуктерин, оларнын кол ылгалын билген турар ужурлуг.
- Состерде уннерни ылгап, оларнын туружун тодарадып билир.
- Ажык,ажык эвес уннерни болгаш ужуктерни, кыска,узун ажык уннерни болгаш ужуктерни бот-боттарындан ылгап шыдаар.
- Домактарнын болгаш состернин анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып,домактардан состерни ылгап тывар.
- Состерни слогтарга чарып болгаш слог аайы-биле кожуруп билир.
- Алфавиттин ужуктерин , оларнын туружун билир.
- Домактарнын чугула кижигуннерин тып болгаш шыйып билир.
- Бижимел болгаш парламал шриф-биле бижиттинген состерни, домактарны иштинде слогтап адап тура, шын дужуруп бижири.
- Домак эгезинге улуг ужукту бижиир,соолунге улуг секти, айтырыг, кыйгырыг демдектерин херек таварылгаларда салып билир.
- Хуу чуве аттарынга улуг ужук бижиир.
- Торел состерни болуктеп, тып билир болгаш дазылын ангылап билир.
- Кым? чуу? кымнар? чулер? кандыг? чулуг? канчап тур? деп айтырыгларны ылгап билир.
- Харылзаалыг чугаа тургузуп билир.
- 40-70 состен тургустунган эдертигни бижип билир.

Метапредметтиг

а) Регулятивтиг (углаар-баштаар)

Чогуур деннелге билип алыр ужурлуг чуулдери

- ооренип турар эртемнин тема, болук аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;

- башкынын удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны кууседип ооренири;

- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандырап.

ооренип алыр ужурлуг

- ооренген темазынга алган билиглерин туннеп болгаш унелеп билирин боттандыраы;

- аас болгаш бижимел чугааны дылдын негелдери-биле чогуур уезинде практика кырынга оскертип болгаш ажыглап билири

б) Познавательные

Билип алыры

Өөреникчилернин чыл тончузунде билип алыры

- ооредилге даалгаларын кууседип турар уеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;

- бодунун назы-харынга дууштур янзы-буру словарьларга, справочниктерга даянып билири;

- дылдын негелдерин кууседирде янзы-буру схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири

- белен таблицаларны, схемаларны, созуглелдерни немээри

- дылдын адырлары: ун.ужук, сос тургузуу, чугаа кезээ, домак кежигуну, бодуун домак дугайында алган билиглерин деннеп, болуктеп, тып, ажыглап билири;

- алган билиглерин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, болуктеп, туннеп билири;

- состе орфограммаларны янзы-буру аргалар-биле хынап билири;

- номчаан созуглелдеринин кол утказын ылгап ундурери;

- бодунун чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыннакчыга дамчыдып билири;

Өөреникчилернин өөренип алыр ужурлуг аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;

- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медерелдии-биле тургузуп билири;

- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып дамчыдып билири;

- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири

Коммуникативтиг

Өөренип алыры:

- аас чугаага диологту ажыглап билири;

- ангы-ангы бодалдарны ооренип, сайгарып билири болгаш чангыс аай туннелге келиринге ооредири;

- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чанчыгары;

- билдинмес чуулеринге айтырыгларны салып билири;

- коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

оореникчилернин ооренип алыр ужурлуг аргалары:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;

- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны уезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдын аргаларын чедимчелиг ажыглаары.

3-КУ КЛАССКА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИҢ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ БОЛУКТЕР ААЙЫ-БИЛЕ ХУВААЛДАЗЫ

№	Темалар
1	Бирги болгаш ийиги класска ооренген чуулдерин катаптаары.
2	Уннер болгаш ужуктер
3	СОСТЕР
4	Чугаа кезектери. Чуве ады. Демдек ады. Сан ады. Эдеринчи. Кылыг созу.
6	Домак.
7	Чыл дургузунда ооренгенин катаптаары.

Катаптаашкын

Уннер болгаш үжүктөр (бо темага хамаарышкан ажылдарны өөредилге чылынын дургузунда чорудар). Ажык болгаш ажык эвес үннер, оларны үжүктөр-биле демдеглээри. *Сөстүң дазылын тодарадыры*. Төрел сөстөр тывары. Сөстөрни көжүрери.

Домак. Домактың чугула кижигүннери. Сөзүглел болгаш ооң кол бодалы. Сөзүглелдиң ады (эгези). Сөзүглелдиң янзылары: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын (ниити таныжылга). Сөзүглелде даяныр сөстөр.

Уннер болгаш ужуктер

Ажык уннер.ок-биле адаар ажыу уннер. Ажык эвес уннер. Дакпырлап бижиир ажык эвес үннер. Дүлей (күштүг болгаш кошкак), ыткыр кошкак ажык эвес үннерни шын бижири. ь (кадыг демдек) хереглээри.

СОСТЕР

Сөстүң уткалыг кезектериниң дугайында ниити билиг: дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактары.

Дазыл, чаңгыс дазылдыг сөстөр. Өскертилге кожумаа.

Тургузуу бөдүүн сөстөрниң өскертилге кожумактарын тып билири.

Чогаадылга кожумаа. Бөдүүн тургузуглуг сөстөрниң чогаадылга кожумактарын тып билири.

Сөстөргө чогаадылга болгаш өскертилге кожумактарының дес-дараалашкаа.

Сөс иштинге *тт, нн, кк* деп дакпырлаан үннерниң үжүктөрүн бижири.

Тып, тик, тек, тырт, теп, тут деп сөстөрни болгаш оларның укталган хевирлерин шын бижири.

Чугаа кезектери

Чугаа кезектери-биле ниити таныжылга: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, ат орну, наречие, сан ады, эвилелдер, эдеринчилер, артынчылар.

Чуве ады

Чүве ады, ооң утказы, айтырыглары. Чүве адының саннарга өскерлири (чаңгыстың саны, хөйнүң саны). Хөйнүң санының кожумактарын шын бижири. Чаңгыстың санында чүве аттарын падежтерге өскертири, падежтерин ылгап билири.

Утка талазы-биле чоок болгаш удурланышкак чүве аттары.

Бодалды шын чиге илередирде чоок уткалыг чүве аттарындан эң тааржырын шилип билири.

Демдек ады

Демдек ады, ооң утказы, айтырыглары. Демдек аттарын чүве аттары-биле ажыглаары. Утка талазы-биле чоок болгаш удурланышкак демдек аттары. Бодалды шын болгаш чиге илередир демдек адын шилип билири.

Сөстүн, лексиктиг утказы-биле ажылды чүве адын, демдек адын, кылыг сөзүн өөредип тура база номчулга кичээлдеринге доктаамал чорудар.

Сан ады

Тун болгаш дугаар сан аттары. Нарын сан аттары. Эдеринчилер.

Кылыг созу

Кылыг сөзү, ооң айтырыглары. Кылыг сөзүнүн үелерге өскерлири (амгы үе, эрткен үе, келир үе). Болбас кылдыныг илередир кылыг сөстери.

Домак. Созуглел

Сөзүглелдин логика талазы-биле төнгөн кезектерге чарары, оларга ат (эге) бээри. Башкының удуртулгазы-биле сөзүглелдин планын тургузары. Сөзүглелдин кезектерин болгаш кезек бүрүзүнде домактарны харылзаштырары (*хенертен, бир катап, ооң соонда, долгандыр* дээн чергелиг сөстөр-биле, ат оруннары болгаш эвилелдер дузазы-биле).

Сөзүглелдин кол бодалын тодарадыры. Тоожуушкун янзылыг сөзүглелдин тургузуунун схемазы (эгези, кол кезээ, төнчүзү).

Белен азы коллективтиг тургускан план езугаар тоожуушкун янзылыг сөзүглелдин эдертии (аас-биле).

Баш удур белеткел-биле элээн каш сюжеттиг чуруктар азы чаңгыс чурук езугаар өөреникчилернин көргөн-билгенинге хамаарышкан (оюннар, хайгааралдар, экскурсиялар дугайында дээш о.ө.) аас болгаш бижимел чогаадыглар. Чурумал болгаш угаап-боданышкын хевирлиг 2—3 хире домактарны аас болгаш бижимел ажылдарынче киирери. Бодунун дугайында кыска чагаа бижири.

Элдек-эвилең болурунун дүрүмнери. Аас болгаш бижимел чалалга, байыр чедиришкени.

Дилег илередиринин сөстөрүн ажыглаары.

Чыл дургузунда ооренгенин катаптаары

Сөзүглел болгаш домак. Медээ, айтырыг, алгы домактары. Кыйгырыг домактары. Сөстүн тургузуу. Ажык эвес үннернин үжүктөрүн шын бижири.

Чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү.

Чараштыр бижилге

Бижилге гигиеназының чаңчылдарын улам сайзырадыр. Чаңгыс шугумга бижииринче өөреникчилерни шилчидер мергежилгелер. өөреникчилерге берге биче, улут үжүктөрни болгаш оларның каттыжышкыннарын бижидерин улам-чылаар:

1) *з, к, в, ч, б, д, у, ц, я* дээш о. ө.;

2) *Г, П, Т, Р, З, Е, Ю, У, Ы, Д, Ф, К, В* дээш о.ө.;

3) *Пп, Чч, Рр, Вв, Зз, Уу* дээш о.ө.

Ол, ое, се, ас, үе, до дээн чергелиг үжүктөр каттыжышкынын үзүктөл чок тудуштуруарына мергежилгелер.

Тус-тузунда өөреникчилернин холунун үжүүнде чараш, тода бижииринин талазы-биле хажыдышкыннарын болгаш четпестерни эдер сорулга-биле, үжүктөрни болгаш оларның элементилерин, сөстөрни болгаш домактарны бижидер чергелиг мергежилгелерни кылдыртыры. Чараштыр бижилгеге хамаарышкан мергежилгелерни төрөөн дыл кичээл бүрүзүнге доктаамал чорудар.

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

№	Кичээлдин темалары	Шагы	Уези
1	2-ги класска ооренгенин катаптаары.	1	03.09
2	Уннер болгаш ужуктер.Ажык уннер.Кыска болгаш узун ажык уннер.	1	10.09
3	Ок-биле адаар ажык уннер	1	17.09
4	Кадыг болгаш чымчак демдектерлиг сосстер	1	24.09
5	Е,ё,ю.я деп ужуктерлиг сосстер	1	01.10
6	Ажык эвес уннер	1	08.10
7	Хыналда диктант «Кадарчылар»	1	15.10
8	Частырыглар-биле ажыл. Эгезинге п болгаш т бижиир сосстер	1	22.10
9	Состун тургузуу. Чангыс дазылдыг сосстер.	1	05.11
10	Эдертиг	1	12.11
11	Сос иштинге катаптаан ажык эвес уннернин ужуктерин шын бижиيري	1	19.11
12	Тып,тип, тоқ,тырт,теп,тут деп сосстерни кожумактар немежирге, шын бижиيري	1	26.11
13	-дыр (-дур,-дир,-тыр,-тир) деп артынчыларны шын бижиيري	1	03.12
14	Дефистеп бижиир нарын сосстер	1	10.12
15	Хыналда диктант «Тайгада»	1	17.12
16	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын.	1	24.12
17	Ниити билиглер. Чуве ады.	1	14.01
18	Чуве аттарынын саннарга оскерлири.	1	21.01
19	Чуве аттарынын падежтерге оскерлири	1	28.01
20	Хуу аттарны шын бижиيري	1	04.02
21	Демдек ады	1	11.02
22	Сан ады	1	18.02
23	Эдеринчилер	1	25.02
24	Кылыг созу	1	04.03
25	Хыналда диктант «Чаъс мурнунда»	1	11.03
26	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг сосстеринин уелерге оскерлири	1	18.03
27	Домак дугайында билиг.Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары	1	01.04
28	Эдертиг.	1	08.04
29	Домактын кежигуннери.Домактын чугула кежигуннери	1	15.04
30	Ийиги чергенин кежигуннери	1	22.04

31	Домакта санай адаан состерге биче сек	1	29.04
32	Домакта состернин харылзаазы. Созуглел.	1	06.05
33	Туннел хыналда диктант	1	13.05
34	Частырыглар-биле ажыл. Ниити катаптаашкын.	1	20.05

“Тыва дыл” деп эртемнин материал-техниктиг хандырылгазы

Литература, өөредиглиг херекселдер:

- авторлуг программалар;
- Тыва Республиканың ниити болгаш профессионал өөредилге яамызының сүмелээн өөредилге номнары;
- “Тыва дыл” деп эртемни башкылаарда ажыглаар методиктиг сүмелер;
- “Башкы” сеткүүлү;
- Өөреникчилер-биле ажылдап тургаш ажыглаар янзы-бүрү карточкалар, азар таблицалар;
- Дузалал литература (справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар дээш оон-даа өске).

Өөредилге-техниктиг херекселдер;

- Янзы-бүрү көргүзүг материалдары (электроннуг таблицалар);
- Компьютер;
- Принтер.